

نقش محوری گردشگری روستایی در توسعه نواحی روستایی مطالعه موردی: روستاهای ناحیه تفتان، شهرستان خاش

محمودرضا انوری*، استادیار جغرافیا و برنامه ریزی توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان
عثمان بلوچی، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان
ابراهیم هاشم‌زهی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم، دانشگاه آزاد واحد زاهدان

چکیده

صنعت گردشگری در فضاهای روستایی به عنوان رویکرد و فعالیتی مکمل، با توجه به ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی موجود قادر است برای ارتقای کیفیت زندگی ساکنان نواحی روستایی، تجدید حیات روستاها و در نهایت توسعه پایدار روستایی نقش اساسی ایفا کند. از این‌رو شناسایی و تبیین قابلیت‌ها و محدودیت‌های گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی مستعد این صنعت و الویت‌بندی آن‌ها اهمیت ویژه دارد. هدف پژوهش حاضر، شناخت و تحلیل قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه کارشناسان بومی و نخبگان محلی در ناحیه تفتان شهرستان خاش و در پی آن رتبه‌بندی روستاهای مورد مطالعه است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی مبتنی بر تکمیل پرسش‌نامه توسط ۴۰ تن کارشناس بومی و ۱۴۰ تن نخبه محلی می‌باشد. در تحلیل اطلاعات و داده‌ها از یک روش ترکیبی (ترکیب فن سوات و روش دلفی) و برای رتبه‌بندی روستاها، از فن تصمیم‌گیری تاپسیس استفاده شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که استعداد و قابلیت روستاهای مورد مطالعه در جذب گردشگر در راستای توسعه اقتصادی و اجتماعی و نیازمندی‌های آن‌ها جهت بهره‌برداری از صنعت گردشگری و توسعه‌ی آن بسیار بالا است. در این میان روستاهای تمندان، کوشه و سنگان به ترتیب دارای قابلیت بیشتری بوده و لازم است در الویت برنامه‌های توسعه گردشگری قرار گیرند.

واژگان کلیدی

صنعت گردشگری، توسعه روستایی، کارشناسان بومی و نخبگان محلی، ناحیه تفتان شهرستان خاش.

۱- مقدمه

بسیاری از برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه از فعالیت‌های گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند. زمانی که شرایط ملی یا بین‌المللی اجازه گسترش و توسعه گردشگری بین‌المللی را ندهد، توسعه داخلی به ویژه در مناطق توسعه نیافته و محروم می‌تواند نقش مهمی در توسعه این مناطق داشته باشد (جمعه‌پور، ۱۳۷۸: ۸۷). به طور کلی گردشگری جایگاه ویژه‌ای در توسعه مناطق جغرافیایی دارد و در بسیاری از ممالک در حال توسعه به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال و توسعه زیرساخت‌ها مد نظر است. هنگامی که ابعاد و زمینه‌های مرتبط با گردشگری به خوبی شناخته گردد، به طور یقین در جهت توسعه واقعی مناطق جغرافیایی گام‌های علمی و اجرایی مطلوب‌تری برداشته خواهد شد (توکلی و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۴). گردشگری روستایی با توجه به ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی موجود در روستاها، می‌تواند نقش مهمی در تجدید حیات روستاها، حفاظت از میراث طبیعی، تاریخی و فرهنگی و در نهایت توسعه پایدار روستایی داشته باشد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱). در واقع توسعه گردشگری و توسعه روستایی دو عامل مرتبط به هم بوده که توسعه هر کدام بر دیگری اثری مثبت دارد (Arntzen, Setlhogile et al., 2007). یکی از منابع مهم طبیعی کشور که می‌تواند کمک زیادی به توسعه اقتصادی و اجتماعی در سطح محلی، ملی و حتی جهانی بکند، منابع و پتانسیل‌های موجود گردشگری در نواحی روستایی می‌باشد که در ایران به نحو مطلوبی بهره‌برداری نشده‌اند. زیرا وابستگی شدید درآمد ارزی به صادرات فرآورده‌های نفت و گاز، موجب کم توجهی به این فعالیت شده است (میرکتولی و مصدق، ۱۳۸۹: ۱۳۸). در این راستا با توجه به عدم موفقیت برنامه‌ها و طرح‌های توسعه در نواحی روستایی و همچنین بروز مشکلات در جوامع شهری، به ویژه در کشورهای کم‌تر توسعه یافته، بسیاری از فعالیت‌های اقتصاد روستایی و سطح درآمد، طی دهه‌های اخیر دچار افول شدید شده و افزایش نرخ بیکاری و در نتیجه خروج نسل جوان و افراد دارای تحصیلات بالا از جامعه روستایی، توسعه نواحی روستایی را به مخاطره انداخته است (مطیعی لنگرودی و نصرتی، ۱۳۹۰: ۷۰). روستاهای مورد مطالعه با وجود برخورداری از طیفی متنوع از جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی؛ در زمینه کسب فرصت‌های شغلی مناسب و درآمد مطلوب، اقتصاد بخش کشاورزی و بازار فروش تولیدات آن، برخورداری از زیرساخت‌های مناسب گردشگری، فعالیت‌های سنتی و در کل در زمینه شاخص‌های کیفیت زندگی با چالش‌های فراوانی مواجه‌اند. از این رو بهره‌برداری از صنعت گردشگری و توسعه آن در نواحی روستایی، یکی از رویکردهای محوری به شمار می‌آید و استفاده از آن در مسیر توسعه اقتصادی و اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی منطقه اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد. بنابراین شناخت مسایل روستاهای مورد مطالعه و الویت‌بندی آن‌ها بر مبنای نظر نخبگان محلی و دیدگاه‌های کارشناسان بومی جهت جلوگیری از هدر رفت هزینه‌ها، جلب مشارکت محلی و دستیابی به توسعه‌ای نسبی، اهمیت ویژه دارد. حال با توجه به اهمیت گردشگری در توسعه روستایی این مسأله مطرح است که آیا در محدوده مورد مطالعه نقش گردشگری در توسعه روستایی مورد تحلیل قرار گرفته است؟ و در این زمینه چقدر به دیدگاه و ادراک بومیان توجه شده است؟ زیرا توجه به نگاه و زبان بومیان به ویژه نخبگان محلی می‌تواند کمک سازنده‌ای در شناخت دقیق‌تر مسائل موجود و الویت‌های مردم و تبیین بهتر مسأله بکند و چراغ راهنمای قوی‌تری برای مدیران و سیاستگذاران در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای برنامه‌های گردشگری باشد. از این رو در پژوهش حاضر قوت‌ها، محدودیت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات بخش گردشگری در روستاهای مورد مطالعه‌ی شناسایی و مبتنی بر دیدگاه کارشناسان بومی در نهادهای دولتی و

نخبگان محلی مورد تجزیه و تحلیل واقع شده است. در نهایت جهت توسعه گردشگری به منظور توسعه اقتصادی-اجتماعی روستاهای مورد مطالعه با طرح سؤالات زیر راهبردهایی تدوین و ارائه گردیده است.

- ۱- قابلیت‌ها و محدودیت‌های بخش گردشگری در محدوده‌ی مورد مطالعه طبق نظر کارشناسان و نخبگان محلی کدامند و چه راهبردها و راهکارهایی برای ایجاد و توسعه‌ی گردشگری وجود دارد؟
- ۲- طبق نظر کارشناسان و نخبگان الویت‌بندی روستاهای مورد مطالعه چگونه است؟

۲- مبانی نظری

گردشگری روستایی یکی از انواع مختلف گردشگری است و شامل فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های روستایی و پیرامون آن‌ها می‌شود و نیز دربردارنده‌ی ارزش‌ها و آثار متفاوتی برای محیط زیست روستا اعم از طبیعی و انسانی است (Soteriades, 2002, 617). گردشگری روستایی در معنای سنتی نوعی از فعالیت‌هایی است که درآمد اضافی را برای آن‌هایی که شغل اصلی مانند (کشاورزی و صنعت) دارند فراهم می‌آورد (szabo, 2005, 180). در یک مفهوم کلی، می‌توان گردشگری روستایی را فعالیت گردشگری در محیط روستا دانست؛ یا در یک حوزه‌ی کاربردی وسیع‌تر، آن را فعالیت گردشگری در حوزه‌ی غیرشهری تلقی کرد که فعالیت‌های انسانی در آن (اقتصاد وابسته به زمین) غالباً در بخش کشاورزی است (Oppermann, 1996, 88).

بسیاری از صاحب‌نظران بر این باورند که گردشگری روستایی می‌تواند نقش بسیار مهمی در متنوع‌سازی اقتصاد روستایی (Sharply, 1997, 12 & Butler et al., 1998, 28)، بهبود زیرساخت‌ها و افزایش امکان جمعیت‌پذیری سکونت‌گاه‌ها داشته باشد (Holland et al., 2003, 4) و در کنار سایر فعالیت‌های روستایی، فرصت‌های شغلی متعددی را ایجاد کند. با توجه به تمرکز زمانی فعالیت‌های گردشگری روستایی، این فعالیت‌ها معمولاً به صورت عامل مولد شغل‌های موقت ولی در عین حال مطمئن‌تر از فعالیت‌های سنتی کشاورزی با مدت طولانی است (Start, 2001, 10). ویور ۱ بر این عقیده است که گردشگری روستایی تنها به افزایش فرصت‌های شغلی، افزایش درآمد مردم بومی، تنوع پایه‌های اقتصاد محلی و افزایش میزان مالیات مناطق روستایی، منجر نمی‌شود، بلکه هم‌چنین فرصت‌هایی برای پیش‌رفت اجتماع محل و بقای فرهنگ نیز ارائه می‌دهد (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷: ۳۱۶). بار عقیده دارد «توسعه گردشگری باید به راهبرد توسعه اقتصادی مناسب رشد و پیش‌رفت» برای اجتماعات روستایی منجر شود. بنابراین، سرمایه‌گذاری در گردشگری روستایی فقط به عنوان ابزاری برای تفریح و اوقات فراغت گردشگران در روستاها مطرح نمی‌باشد بلکه روشی برای توسعه روستاها نیز است (B. Lewis, 1996, 4).

به گفته‌ی گانون (۱۹۹۴)، توسعه‌ی گردشگری در نواحی روستایی می‌تواند زمینه‌ساز رشد اقتصادی، تنوع بخشی اقتصاد روستایی، ایجاد اشتغال و درآمد، کاهش مهاجرت‌های خارجی و امکان جمعیت‌پذیری، بهبود زیرساخت‌ها، و موارد دیگر در مناطق روستایی شود (مهدوی، ۱۳۸۱: ۵۰). جینکینز و هال (۱۹۹۸) بررسی‌های عمیقی در زمینه‌ی فرآیندها و تجدید ساختار روستایی انجام داده‌اند و معتقدند در شرایطی که نواحی روستایی با کاهش جمعیت و اشتغال رو به رو هستند و درآمد حاصل از بخش زراعی کم است، برنامه‌ریزی توسعه‌ی گردشگری در جوامع روستایی، با استفاده از روحیه‌ی کارآفرینانه می‌تواند نقش مؤثری در این زمینه

¹. Weaver

². Jenkense & Hall

داشته باشد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۸۷). لیپر در تحقیق خود بر این باور است که در بسیاری از کشورها، مردم گردشگری را صنعتی بسیار بزرگ با فرصت‌های شغلی فراوان می‌دانند (Leiper, 1999). سیلیگناکیس (۲۰۰۲) در تحقیق خود که در زمینه گردشگری روستایی انجام داد این صنعت را به عنوان یک رهیافت مناسب برای توسعه پایدار مناطق روستایی مطرح نمود. وی خاطر نشان کرد که گردشگری روستایی می‌تواند به عنوان یک وسیله حمایتی مناسب که تأمین کننده درآمد برای مناطقی که دچار رکود در تأمین معاش هستند، مطرح باشد (Sillignakis, 2002).

در ایران در زمینه نقش گردشگری در توسعه روستایی و مرتبط با آن مطالعات متعددی صورت گرفته است، که از جمله‌ی آن‌ها می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره نمود:

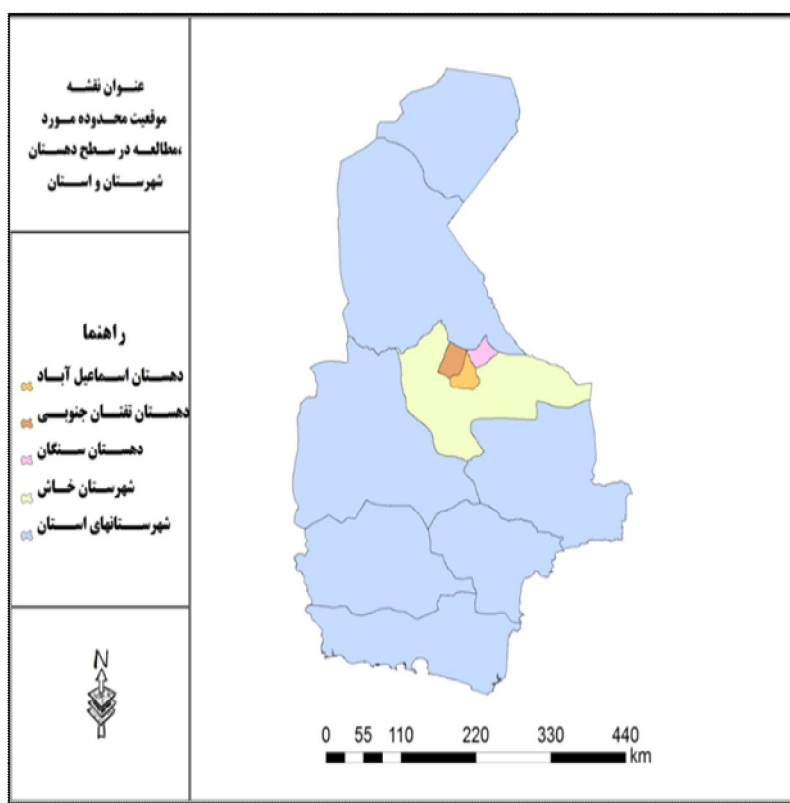
نتایج پژوهش مدهوشی و ناصرپور (۱۳۸۲) تعدد مراکز تصمیم‌گیری، ضعف بازاریابی، ضعف امکانات زیربنایی و خدمات گردشگری و نبود فرهنگ پذیرش گردشگر را از جمله موانع صنعت گردشگری در استان لرستان بر شمرده است. موسایی (۱۳۸۳) در تحقیق خود عامل اصلی در جذب نشدن گردشگر را متغیر احساس نا امنی دانسته و کدیور و سقایی (۱۳۸۶) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که در صورت سازماندهی نکردن مناطق گردشگری نه تنها پایداری محیط با خطر مواجه می‌شود، بلکه امنیت اجتماعی مکان مربوطه دچار مشکل می‌گردد. نتایج تحقیق تقدیسی و عنبرانی (۱۳۸۶) نشان داد که اگر یک منطقه از لحاظ جاذبه پر بار، ولی از لحاظ امکانات رفاهی مورد توجه قرار نگیرد در ارتباط با پذیرش گردشگر با شکست رو به رو می‌شود. طالب و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود در روستای وکیل‌آباد «سردابه» به این نتیجه رسیدند، گردشگری روستایی می‌تواند نقش مؤثری در رونق بخشیدن به جامعه و اقتصاد روستایی ایفا نموده و گام مؤثری در جهت توسعه پایدار روستایی محسوب گردد. نتایج پژوهش میرکتولی و مصدق (۱۳۸۹) در دهستان استرآباد جنوبی شهرستان گرگان نشان داد که بیشتر نمونه مورد مطالعه نقش گردشگری را در توسعه صنایع دستی در حد زیاد و خیلی زیاد دانسته‌اند. مطیعی لنگرودی و نصرتی (۱۳۹۰) در بخش کرگانرود شهرستان تالش نتیجه گرفتند بخش مذکور از توان جاذبه‌های فرهنگی و اجتماعی برخوردار است، بنابراین مسؤولان و مدیران منطقه با به روز کردن این توان‌ها در توسعه گردشگری منطقه می‌توانند بسیار مؤثر باشند. کرمی دهکردی و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیق خود به این نتیجه دست یافتند که هفت عامل برنامه‌ریزی دولتی، مشارکت، فرهنگی- اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی و محیط زیست، امنیت و آرامش و تبلیغات و سودمندی در مجموع ۷۲/۰۴ درصد واریانس عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در این استان را تبیین کرده‌اند. اما در محدوده مورد مطالعه کار پژوهشی جامعی به منظور شناسایی قابلیت‌ها و محدودیت‌های گردشگری و ارائه راه‌برد برای توسعه گردشگری صورت نگرفته است. این پژوهش نیز از این جهت که بر پایه‌ی دیدگاه‌های نخبگان محلی و کارشناسان و در کل طبق اطلاعات، دانش و نیاز محلی صورت گرفته است، در نوع خود در این منطقه تازگی دارد.

۳- محدوده مورد مطالعه

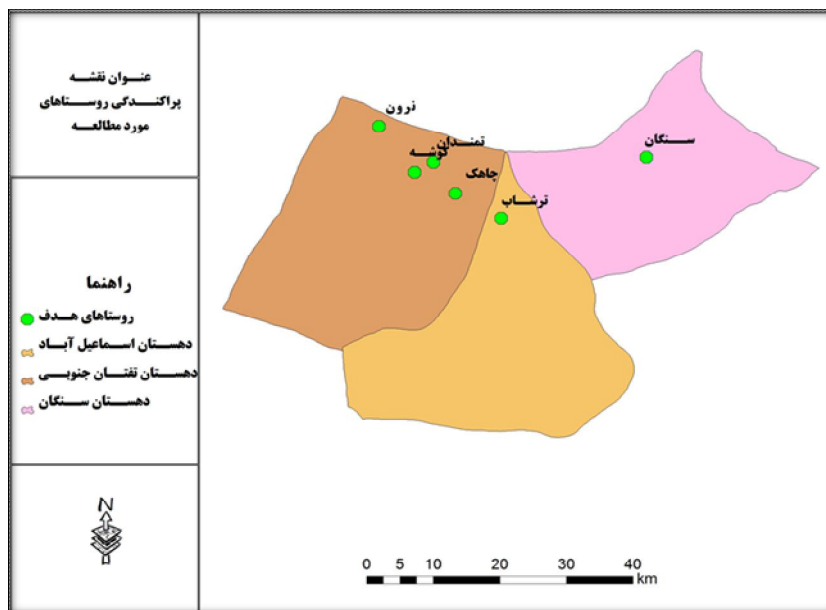
شهرستان خاش در نیمه‌ی شمالی استان سیستان و بلوچستان، طول جغرافیایی در ۶۱ درجه و ۱۲ دقیقه‌ی شرقی، عرض جغرافیایی ۲۸ درجه و ۱۳ دقیقه‌ی شمالی و در جنوب کوه آتشفشانی تفتان واقع شده است (شکل ۱). این شهرستان در ۱۳۹۴ متری از سطح دریا و ۱۸۵ کیلومتری جنوب زاهدان قرار دارد. آب و هوای آن گرم و خشک، میانگین بارش سالانه ۹/۱۷۴ میلی‌متر و متوسط دمای سالانه‌ی آن ۲۲ درجه سانتی-

گردد می‌باشد. جمعیت شهرستان خاش طبق سرشماری سال ۱۳۸۵، برابر با ۱۰۵۶۳۹ نفر بوده است و در حال حاضر دارای تعداد ۲ مرکز شهری و ۳ بخش، ۱۱ دهستان و ۷۲۹ آبادی دارای سکنه می‌باشد. تعداد زیادی از این روستاها دارای قابلیت فراوانی در زمینه جذب گردشگر می‌باشند. از مهم‌ترین این روستاها که مورد مطالعه‌ی این تحقیق و در محدوده‌ی جنوبی کوه تفتان واقع هستند، عبارتند از تمندان، کوشه، نرون، چاهک، تُرشاب و سنگان. این روستاها از لحاظ تقسیمات سیاسی در سه دهستان تفتان جنوبی، سنگان و اسماعیل‌آباد واقع در بخش‌های نوک‌آباد و مرکزی قرار دارند (شکل ۲).

این روستاها در سال ۱۳۸۵ دارای ۴۲۳۶ نفر جمعیت بوده که در سال ۱۳۹۱ به ۵۴۶۳ افزایش یافته است. از این تعداد ۴۳۳۰ نفر بالای ۶ سال (۳۱۲۳ نفر باسواد و ۱۲۰۷ نفر بی‌سواد) ۳۶۴۱ نفر بالای ۱۰ سال (۱۱۸۲ نفر شاغل و ۲۴۵۹ نفر بیکار) هستند. از جمله جاذبه‌های گردشگری روستاهای نام برده شده می‌توان آب و هوای مساعد، آتش‌فشان تفتان، طبیعت بسیار زیبا، گیاهان دارویی، دریاچه سر دریا، قله مرتفع جهت کوه‌پیمایی، درختان کهن‌سال و تاریخی، چشمه‌های آب درمانی، کوه‌های مینیاتوری، صنایع دستی (سوزن دوزی، سکه دوزی، آینه دوزی، گلیم و پستی بافی)، مکان‌های تاریخی و... را نام برد. هم‌چنین از امکانات و خدمات محدوده‌ی مورد مطالعه، استراحت‌گاه گردشگری کوشه، استراحت‌گاه گردشگری جم چن تمندان، درمان‌گاه کوشه و پایگاه امداد و نجات جم چن تمندان قابل ذکر هستند.

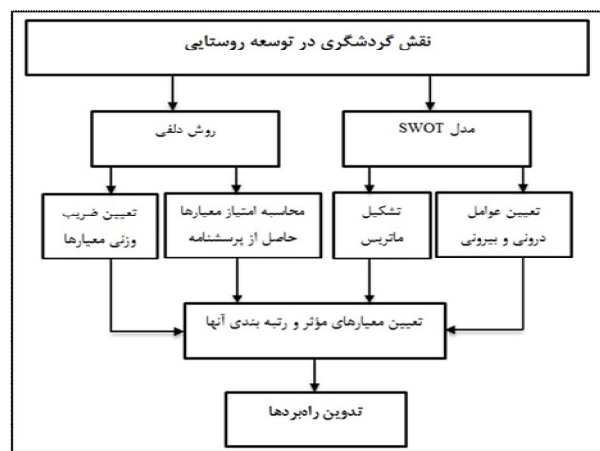
شکل ۱: موقعیت محدوده‌ی مورد مطالعه در سطح دهستان، شهرستان و استان

شکل ۲: موقعیت و پراکندگی روستاهای هدف در سطح دهستان‌ها

۴- روش‌شناسی

روش تحقیق توصیفی- تحلیلی بوده و اطلاعات مورد نیاز آن از طریق منابع کتابخانه‌ای و عملیات میدانی (پرسش نامه) گردآوری شده است. جامعه آماری تمامی ساکنان روستاهای مورد مطالعه واقع در ناحیه تفتان شهرستان خاش هستند، که در سال ۱۳۹۱ شامل ۵۴۶۳ نفر می‌باشند. جامعه‌ی نمونه را ۱۴۰ نفر از نخبگان محلی و ۴۰ نفر از کارشناسان بومی (در نهادهای دولتی) تشکیل می‌دهند. در این پژوهش جاذبه‌ها، محدودیت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات بخش گردشگری در روستاهای هدف با روشی ترکیبی (ترکیب سوات (SWOT) و دلفی (Delphi)) مورد تبیین و تحلیل قرار گرفته و در نهایت جهت بهره‌برداری بهینه از صنعت گردشگری و توسعه‌ی آن راهبردهایی تدوین شده است (شکل ۳). سپس روستاهای مورد مطالعه به لحاظ قابلیت بهره‌برداری از صنعت گردشگری و توسعه‌ی آن، به وسیله‌ی فن ریاضی تاپسیس (TOPSIS) رتبه‌بندی شده‌اند.

شکل ۳: مدل مفهومی از روش ترکیبی سوات- دلفی

سوات (SWOT) از فن‌های برنامه‌ریزی راهبردی است که بر پایه‌ی یک سری پیش فرض‌ها استوار است از جمله؛ انتخاب براساس رویکرد عقلانی، اصل سودمندی، قائل شدن محیط رقابتی و یک نظم درونی برای هر پدیده که با نظام و محیط پیرامونی خود در تقابل است و برای توسعه خود علاوه بر رقابت با هم‌تایان درونی، از فرصت‌های بیرونی نیز بهره می‌برد. این فن دارای سه مرحله است:

الف) تشکیل ماتریس و درج قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات در آن؛

ب) درج چکیده‌ای از اصلی‌ترین قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات در ماتریسی دیگر؛

ج) تعیین راهبرد براساس تقابل شرایط درونی و بیرونی.

دلفی (Delphi)، روشی است که پایه‌ی آن بر همگرایی نظرات متخصصان (اسداله‌پور و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰)، و نیز بر نظرسنجی از طریق گرفتن پیشنهادها و پیش‌بینی آینده برای کمک به تصمیم‌گیری‌ها و بدست آوردن توافق عام تعدادی از متخصصان به کمک پرسش‌نامه استوار است (مظهری و رحمانی، ۱۳۸۸: ۲۲). در روش دلفی پرسش‌گری در دو دور یا بیشتر انجام می‌شود و در هر دور از نتایج به دست آمده از دور یا دورهای قبل استفاده می‌شود. بنابراین، از دور دوم، متخصصان و کارشناسان زیر تأثیر نظریه‌ها و باورهای هم‌ترازان خود و نتایج به دست آمده از دور قبل به سوالات پاسخ می‌دهند (Kerstin, 2001, 96). در این تحقیق طی دو دور از دو گروه پرسش‌گری شده که شامل کارشناسان بومی سازمان‌های دولتی و نخبگان محلی می‌باشند. این گروه‌ها همان گروه دلفی هستند که در موضوع پژوهش دارای آگاهی و دانش می‌باشند. نمونه‌گیری این گروه‌ها به روش غیراحتمالی (هدف‌دار یا قضاوتی) انجام شده است. یعنی دانش پژوهشگر درباره جامعه برای دست‌چین کردن اعضای گروه قابل استفاده است و براین اساس کار تعیین اعضا با شناسایی فرد یا افراد آگاه شروع و از این طریق به سایر افراد مناسب دست می‌یابد (مشایخی و همکاران، ۱۳۸۴: ۲۰۱).

تکنیک تاپسیس (TOPSIS) به عنوان یک روش تصمیم‌گیری چند شاخصه جبرانی بسیار قوی، برای اولویت‌بندی گزینه‌ها از راه شبیه نمودن به جواب ایده آل است که در آن گزینه‌ی انتخاب شده باید کوتاه‌ترین فاصله را از جواب ایده آل و دورترین فاصله را از ناکارآمدترین جواب داشته باشد (نسترن و همکاران، ۱۳۸۹: ۹۰). روند تکنیک نام برده شده چنین است که هر معیار در ماتریس تصمیم‌گیری، مطلوبیت افزایشی یا کاهش‌ی یک‌نواخت دارد (مؤمنی، ۱۳۷۸). این تکنیک دارای شش مرحله است: مرحله اول ایجاد ماتریس تصمیم‌گیری بی‌مقیاس است. دوم، استاندارد نمودن داده‌ها است (زیاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۴).

$$R_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n a_{ij}^2 - 1}}$$

در این مرحله منظور a_{ij} شاخص مورد نظر در گزینه مورد نظر و عبارت ریاضی زیر رادیکال مجموع شاخص‌ها در گزینه‌های مورد نظر می‌باشد. مرحله سوم، استانداردسازی مجدد با لحاظ کردن وزن‌های شاخص‌ها است. مرحله چهارم، تعیین بالاترین و پایین‌ترین عملکرد هر شاخص و مرحله پنجم، تعیین معیار فاصله‌ای کم‌ترین و بیش‌ترین از طریق روابط زیر است (همان منبع، ۲۴).

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_i^+)^2} \quad S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_i^-)^2}$$

مرحله ششم، محاسبه نزدیکی نسبی A_i به راه حل ایده آل است (بیورانی و غفران، ۱۳۸۸: ۱۱۸). هر چه A_i به حل ایده آل A^* نزدیکتر باشد، ارزش C_i^* به یک نزدیکتر بوده و دارای رتبه بهتری خواهد بود.

$$C_i^* = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+} \quad \forall i = 1, 2, \dots, m, 0 \leq C_i^* \leq 1$$

شاخص‌های مورد استفاده در رتبه‌بندی روستاها عبارتند از: اقلیم، جاذبه‌های طبیعی، شبکه حمل و نقل، جاذبه‌های تاریخی فرهنگی، امکانات و خدمات اقامتی و رفاهی، امکانات و خدمات بهداشتی درمانی، نیروی انسانی، نزدیکی به قله تفتان و اندازه‌ی جمعیتی روستاها. شاخص‌های نام برده شده توسط کارشناسان و نخبگان محلی (شورا، دهیار و تحصیل‌کردگان دانشگاهی) وزن‌دهی شده است.

۵- یافته‌ها و بحث

با توجه به دیدگاه‌های نظری پژوهش پس از ایجاد ماتریس قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات گردشگری در محدوده مورد مطالعه، بر پایه‌ی دیدگاه‌های کارشناسان و نخبگان شناسایی و مورد تحلیل واقع گردیدند. تحلیل پرسش‌نامه‌ها با استفاده از روش دلفی و سوات صورت گرفت (مظهری و رحمانی، ۱۳۸۸: ۲۲؛ نوری و نیلی پور طباطبایی، ۱۳۸۵: ۱۶۸):

$$a_i = \sum_{j=1}^n p_{ij} - 1 \quad A = \sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^n p_{ij} \quad \sum_{j=1}^n w_{oi} - 1$$

$$w_{oi} = \frac{a_i}{A} \quad \bar{X} = \frac{\sum w_{oi} n}{\sum o}$$

w_{oi} ضریب وزنی مؤثر می‌باشد که بایستی جمع آن به عدد یک برسد. A مجموع امتیازها کل اهداف یا معرف‌ها را تشکیل می‌دهد. a_i مجموع امتیازها بیانگر i و j گروه دلفی هستند. ابتدا با دریافت امتیاز متغیرها از دید کارشناسان و نخبگان، وزن مؤثر هر متغیر تعیین و سپس میانگین وزن‌ها مشخص و متغیرهای پایین‌تر از میانگین حذف و متغیرهای دارای ضریب برابر و بیشتر از میانگین به عنوان عوامل مؤثرتر الویت‌بندی گردیدند. از آن جایی که میانگین ضریب‌های وزنی نقاط قوت برابر با ۰/۳۵ می‌باشد، نتایج تحلیل مبتنی بر نظر کارشناسان و نخبگان نشان می‌دهد که متغیرهای با ضریب کمتر از میانگین، به عنوان عوامل دارای تأثیر کم-تر و کم‌اهمیت‌تر حذف شدند. متغیرهای دیگر به عنوان معرف‌های مؤثرتر شناخته شدند. از این متغیرها آب و هوای مساعد و مناظر زیبای طبیعی با ضریب‌های وزنی ۰/۵۰ و ۰/۴۸ به عنوان مهم‌ترین و مؤثرترین نقاط قوت دارای الویت اول و دوم می‌باشند. دریاچه طبیعی سردریا با ضریب وزنی ۰/۴۶ الویت سوم و متغیرهای دیگر در الویت‌های بعدی هستند (جدول ۱).

جدول ۱: ماتریس سوات-دلفی قوت‌های گردشگری از دید کارشناسان و نخبگان

نتیجه	woi	A	ai	گروه دلفی
				قوت‌ها
۲	۰/۰۴۸	۱۷۷۹۶	۸۵۴	مناظر زیبای طبیعی
۸	۰/۰۳۷	۱۷۷۹۶	۶۶۶	باغ‌های زیبا با میوه‌های سردسیری متنوع و فراوان
۱	۰/۰۵۰	۱۷۷۹۶	۸۹۰	آب و هوای مساعد
حذف	۰/۰۳۳	۱۷۷۹۶	۵۸۲	آبشارهای زیبا در روستای سنگان
حذف	۰/۰۳۱	۱۷۷۹۶	۵۵۸	رودخانه‌های دائمی با استخرهای طبیعی برای شنا در سنگان
۸	۰/۰۳۷	۱۷۷۹۶	۶۶۰	چشمه آب گرم درمانی و آب سرد درمانی در روستای ترشاب
۷	۰/۰۳۸	۱۷۷۹۶	۶۸۴	چشمه آب بسیار سرد و استثنایی در روستای نرون
۵	۰/۰۴۱	۱۷۷۹۶	۷۳۵	قلل مرتفع و مناسب برای کوه‌پیمایی در تمامی روستاها
حذف	۰/۰۳۲	۱۷۷۹۶	۵۶۱	غارهای طبیعی (غار بهشت در چاهک، غار تراتی در سنگان)
حذف	۰/۰۳۴	۱۷۷۹۶	۶۰۶	درخت کهن‌سال میرعمرو و مرتضی علی در سنگان
حذف	۰/۰۲۵	۱۷۷۹۶	۴۴۱	آسیاب‌های آبی قدیمی در سنگان
حذف	۰/۰۲۸	۱۷۷۹۶	۵۰۴	سنگ نوشته‌های قدیمی در چاهک و سنگان
حذف	۰/۰۳۱	۱۷۷۹۶	۵۴۹	قبرستان قدیمی قبل از اسلام در روستای کوشه
۳	۰/۰۴۶	۱۷۷۹۶	۸۱۳	دریاچه طبیعی سردریا در بین انجرک و نرون
۴	۰/۰۴۵	۱۷۷۹۶	۸۰۴	گیاهان دارویی فراوان (سداب، گلدِرّه، اَزْگند، بنه، گوگرد و...)
حذف	۰/۰۳۳	۱۷۷۹۶	۵۹۴	چشم انداز زیبای چشمه‌های آب در منطقه
حذف	۰/۰۲۷	۱۷۷۹۶	۴۷۷	معادن طلا در منطقه گنج امین نزدیکی روستای چاهک
حذف	۰/۰۲۷	۱۷۷۹۶	۴۸۰	کوه دیدنی معروف به فردوسی در منطقه جم چن
حذف	۰/۰۲۵	۱۷۷۹۶	۴۴۲	معادن مختلف (گرانیت، سنگ آهک، پوکه معدنی و...)
۹	۰/۰۳۵	۱۷۷۹۶	۶۱۵	مکان باستانی فیروزآباد (شهری باستانی) در روستای کوشه
۹	۰/۰۳۵	۱۷۷۹۶	۶۱۸	کوه‌های مینیاتوری اطراف روستای سنگان
۷	۰/۰۳۸	۱۷۷۹۶	۶۷۵	حس مشارکت و هم‌کاری بین روستاییان منطقه
۹	۰/۰۳۵	۱۷۷۹۶	۶۲۹	نیروی کار فعال فراوان در منطقه
حذف	۰/۰۳۲	۱۷۷۹۶	۵۷۴	راه دسترسی آسفالتی برای همه روستاها
۷	۰/۰۳۸	۱۷۷۹۶	۶۸۴	وجود یک مجتمع تفریحی گردشگری در روستای کوشه
۴	۰/۰۴۵	۱۷۷۹۶	۷۹۸	وجود امنیت لازم و کافی در منطقه
حذف	۰/۰۳۴	۱۷۷۹۶	۵۹۸	امکانات رفاهی در منطقه (برق، تلفن، آب لوله کشی، فروشگاه)
۶	۰/۰۴۰	۱۷۷۹۶	۷۰۵	اردوگاه‌های تفریحی سپاه در کوشه و درّه گل در تمندان

متوسط ضریب وزنی نقاط ضعف برابر با ۰/۰۵۳ می‌باشد، از این‌رو ضریب متغیرهای کمتر از میانگین به عنوان عوامل کم تأثیر حذف گردیدند. از میان متغیرهای مؤثر و تعیین کننده، نبود برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری نظام‌مند در راستای توسعه صنعت گردشگری با ضریب وزنی ۰/۰۶۸ به عنوان مهم‌ترین نقطه ضعف دارای الویت اول و کمبود اساسی امکانات و خدمات اقامتی (مجتمع‌های اقامتی و استراحت‌گاه‌ها) و نبود

تبلیغات مناسب و ناشناخته ماندن برخی جاذبه‌های استثنایی در منطقه با ضریب وزنی ۰/۰۶۲ دارای الویت دوم و در نهایت عدم وجود بازار مناسب برای گیاهان دارویی فراوان و متنوع منطقه با ضریب وزنی ۰/۰۵۳ الویت هفتم یا آخر را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۲).

جدول ۲: ماتریس سوات- دلفی ضعف‌های گردشگری از دید کارشناسان و نخبگان

رتبه	woi	A	ai	گروه دلفی ضعف‌ها
۴	۰/۰۵۸	۱۲۱۴۴	۷۰۸	مقررات دست و پاگیر جهت سرمایه‌گذاری بخش خصوصی
۱	۰/۰۶۸	۱۲۱۴۴	۷۲۸	نبود برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری نظام‌مند در بخش گردشگری
حذف	۰/۰۵۲	۱۲۱۴۴	۶۳۶	کمبود زمین مسکونی در تمندان و نرون
۳	۰/۰۵۹	۱۲۱۴۴	۷۱۶	کمبود امکانات و خدمات رفاهی (مانند رستوران، آلاچیق و...)
۲	۰/۰۶۲	۱۲۱۴۴	۷۵۶	کمبود امکانات و خدمات اقامتی (اقامت‌گاه و استراحت‌گاه)
۲	۰/۰۶۲	۱۲۱۴۴	۷۵۶	نبود تبلیغات مناسب و ناشناخته ماندن برخی جاذبه‌ها در منطقه
۵	۰/۰۵۷	۱۲۱۴۴	۶۹۹	کمبود امکانات تفریحی در منطقه (پارک، قهوه خانه و...)
حذف	۰/۰۳۵	۱۲۱۴۴	۴۲۳	وجود اختلاف بین فرهنگ گردشگران و فرهنگ محلی
حذف	۰/۰۴۹	۱۲۱۴۴	۵۹۴	نبود نیروی ماهر در زمینه گردشگری در منطقه
حذف	۰/۰۴۵	۱۲۱۴۴	۵۵۲	آگاهی پایین مردم در بهره‌گیری از گردشگری
حذف	۰/۰۳	۱۲۱۴۴	۳۶۴	برداشت بی رویه از معادن منطقه توسط عوامل بیرون از منطقه
۷	۰/۰۵۳	۱۲۱۴۴	۶۴۱	نبود بازار مناسب برای تولیدات باغی و دامی منطقه
۷	۰/۰۵۳	۱۲۱۴۴	۶۴۳	نبود بازار مناسب برای گیاهان دارویی فراوان منطقه
حذف	۰/۰۵۰	۱۲۱۴۴	۶۰۲	نبود سیستم حفاظتی نظام‌مند جهت حفظ تنوع زیستی منطقه
۶	۰/۰۵۴	۱۲۱۴۴	۶۵۲	نامناسب بودن راه دسترسی به برخی از جاذبه‌های گردشگری
۴	۰/۰۵۸	۱۲۱۴۴	۷۱۱	کمبود امکانات بهداشتی درمانی (درمانگاه، پزشک عمومی و...)
۲	۰/۰۶۲	۱۲۱۴۴	۷۵۳	کمبود امکانات محرک اقتصاد روستایی (صنایع کارگاهی و...)
حذف	۰/۰۵۲	۱۲۱۴۴	۶۳۶	کمبود امکانات و خدمات اطلاعاتی (کتابخانه، مراکز آموزشی و...)
حذف	۰/۰۴۹	۱۲۱۴۴	۵۹۴	نبود ایستگاه هواشناسی

میانگین ضریب وزنی فرصت‌ها برابر با ۰/۰۶۲ می‌باشد. از این‌رو ضمن حذف متغیرهای با ضریب کم‌تر از میانگین، متغیرهای مؤثر مشخص شدند که انگیزه بالای مسافرت و تفریح میان افراد شهری پیرامون (زاهدان، خاش و...) با ضریب وزنی ۰/۰۷۰ به عنوان مهم‌ترین فرصت دارای اولویت اول می‌باشد. جمعیت فراوان شهری در پیرامون منطقه (زاهدان، خاش، میرجاوه، و...) با ضریب وزنی ۰/۰۶۸ دارای الویت دوم؛ عدم وجود مناطق رقیب گردشگری در پیرامون با ضریب وزنی ۰/۰۶۷ دارای الویت سوم و در آخر حمایت مسؤولان و سیاست‌گذاران کشوری از رویکرد توسعه روستایی از راه توسعه گردشگری با ضریب وزنی ۰/۰۶۳ الویت پنجم را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۳).

جدول ۳: ماتریس سوات- دلفی فرصت گردشگری از دید کارشناسان و نخبگان

رتبه	woi	A	ai	گروه دلفی
				فرصتها
۲	۰/۰۶۸	۱۱۵۹۹	۷۸۶	جمعیت زیاد شهری در پیرامون منطقه(زاهدان، خاش، و...)
حذف	۰/۰۵۹	۱۱۵۹۹	۶۸۰	عبور جاده آسفالت خاش- میرجاوه- زاهدان از منطقه در آینده
۳	۰/۰۶۷	۱۱۵۹۹	۷۸۴	نبود مناطق رقیب گردشگری در پیرامون
۵	۰/۰۶۳	۱۱۵۹۹	۷۳۵	افزایش توجه دولت به برنامه ریزی و... در گردشگری منطقه
۱	۰/۰۷۰	۱۱۵۹۹	۸۱۴	انگیزه بالای مسافرت و تفریح بین شهرنشینان(زاهدان، خاش)
حذف	۰/۰۶۲	۱۱۵۹۹	۷۲۶	امکان حفاظت بیشتر میراث طبیعی و فرهنگی منطقه
۴	۰/۰۶۵	۱۱۵۹۹	۷۵۳	افزایش انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه گذاری گردشگری
حذف	۰/۰۵۳	۱۱۵۹۹	۶۱۸	امکان افزایش آگاهی و دانش افراد محلی
۵	۰/۰۶۳	۱۱۵۹۹	۷۳۲	امکان گسترش خدمات رفاهی، اقامتی و زیربنایی در منطقه
حذف	۰/۰۵۰	۱۱۵۹۹	۵۸۶	نهادهای دولتی فعال در خاش جهت سرمایه گذاری گردشگری
۵	۰/۰۶۳	۱۱۵۹۹	۷۳۰	وجود افراد حقیقی فعال و متمکن خواستار... در منطقه
۵	۰/۰۶۳	۱۱۵۹۹	۷۳۴	امکان ایجاد بازار مناسب برای تولیدات باغی و دامی منطقه
۵	۰/۰۶۳	۱۱۵۹۹	۷۳۲	امکان ایجاد بازار مناسب برای گیاهان دارویی فراوان منطقه
۵	۰/۰۶۳	۱۱۵۹۹	۷۳۴	ایجاد و افزایش عوامل محرک اقتصاد روستایی(مانند صنایع...)
حذف	۰/۰۶۲	۱۱۵۹۹	۷۲۶	اعتقاد مسؤولین استانی و ملی به اشتغالزایی و... از راه گردشگری
۵	۰/۰۶۳	۱۱۵۹۹	۷۲۹	حمایت مسؤولان کشوری از رویکرد توسعه روستایی از راه ...

هم چنین با التفات به متوسط ضریب وزنی تهدیدها که برابر با ۰/۲۰ می باشد، متغیرهای کم تأثیر حذف شدند. از میان متغیرهای تعیین کننده، تخریب پوشش گیاهی و کاهش تنوع زیستی منطقه با ضریب وزنی ۰/۲۴ به عنوان مهم ترین تهدید دارای الویت اول می باشد. و افزایش قیمت و بورس بازی زمین با ضرایب وزنی ۰/۲۱ الویت آخر را گرفت(جدول ۴).

جدول ۴: ماتریس سوات- دلفی تهدیدات گردشگری از دید کارشناسان و نخبگان

رتبه	woi	A	ai	گروه دلفی
				تهدیدها
۳	۰/۲۱	۲۹۸۸	۶۲۱	افزایش قیمت و بورس بازی زمین
۱	۰/۲۴	۲۹۸۸	۷۱۱	تخریب پوشش گیاهی و کاهش تنوع زیستی منطقه
حذف	۰/۱۷۷	۲۹۸۸	۵۲۸	فرسایش زمین
۲	۰/۲۲	۲۹۸۸	۶۶۹	آلودگی منابع آب، هوا و خاک
حذف	۰/۱۵۴	۲۹۸۸	۴۵۹	افزایش تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران به منطقه

به استناد اظهارات کارشناسان بومی و نخبگان محلی جاذبه های توریستی زیادی در منطقه از قبیل آب و هوای مساعد و مناظر زیبای طبیعی به ویژه قله ی آتش فشانی تفتان، محیط بسیار آرام جهت تمدد اعصاب، امنیت لازم و کافی و... وجود دارد و مناطق رقیب گردشگری در پیرامون با این ویژگی ها نیست. افزون بر این بین مسؤولان و سیاست گذاران کشوری نگاه مثبتی به توسعه روستایی از راه توسعه گردشگری وجود دارد.

همچنین افراد حقیقی فعال و ثروتمند زیادی در منطقه هست که خواستار سرمایه‌گذاری در گردشگری منطقه می‌باشند. حس مشارکت و هم‌کاری بین روستاییان منطقه در راستای توسعه گردشگری و احیای سنن و آداب محلی و حفاظت محیط زیست نیز بالا است. در ضمن وجود انواع تولیدات محلی (کشاورزی، دامی، صنایع دستی، گیاهان دارویی) و اشتیاق مردم محلی در احیای بیشتر آن‌ها انکارناپذیر است.

خدمات زیربنایی به ویژه خدمات ارتباطی، زیرساخت‌های کالبدی و محیطی (جاده‌ها و فاضلاب)، تأسیسات، تجهیزات و تسهیلات بهداشتی، اقامتی و رفاهی مناسب، آگاهی بومیان از قوانین و روش‌های بهره‌برداری از صنعت گردشگری در روستاهای منطقه ضعیف است و در این مسیر از سوی دولت برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری نظام‌مند، مؤثر و رضایت‌بخشی صورت نگرفته است. فقدان تبلیغات مناسب جهت شناساندن جاذبه‌های ناشناخته، عدم وجود بازاریابی مناسب برای تولیدات متنوع کشاورزی (باغی و زراعی)، گیاهان دارویی و صنایع دستی و وجود دلالتان در این رابطه از دیگر مشکلات مهم روستاهای منطقه است. از طرفی ناهماهنگی میان سازمان‌های دولتی مرتبط با بخش گردشگری در سطح شهرستان و استان و وجود مقررات دست و پاگیر مزید بر علت است.

بنابراین با توجه به مبانی نظری پژوهش و نظرات ابراز شده توسط نخبگان و کارشناسان، راه‌بردها و راهکارهای بهره‌برداری از صنعت گردشگری و توسعه‌ی آن در محدوده مورد مطالعه در قالب چهار نوع راه‌برد ارائه می‌شود (جدول ۵):

الف) راه‌بردهای تهاجمی (SO): تمرکز این راه‌بردها بر حداکثرسازی قوت‌های درونی و حداکثرسازی فرصت‌های بیرونی استوار است. در این راه‌برد استفاده بهینه و نظام‌مند نقاط قوت و فرصت‌های گردشگری روستاهای مورد مطالعه با اتخاذ راه‌کارها و تدابیر علمی و منطقی مورد توجه قرار گرفته است.

ب) راه‌بردهای بازنگری (WO): اساس این راه‌بردها بر حداقل‌سازی ضعف‌های درونی و حداکثرسازی فرصت‌های بیرونی استوار است، که ضمن بهره‌برداری بهینه از جاذبه‌ها و فرصت‌های گردشگری، جهت رفع ضعف‌ها و کمبودهای موجود ارائه می‌گردد.

ج) راه‌بردهای تنوع بخشی (ST): با توجه به اینکه اساس این راه‌بردها بر حداکثرسازی قوت‌های درونی و حداقل‌سازی تهدیدات بیرونی استوار است، راه‌کارهای زیر به منظور تأمین پاره‌ای از نیازمندی‌های نواحی روستایی در جهت رفع تهدیدها ارائه می‌شود:

د) راه‌بردهای تدافعی (WT): با توجه به اینکه اساس این راه‌بردها بر حداقل‌سازی ضعف‌های درونی و حداقل‌سازی تهدیدات بیرونی متمرکز است، ضمن تأکید بر رفع تهدیدهای احتمالی، جهت رفع کاستی‌ها، ارائه می‌گردد.

موضوع تحلیل	موضوع تحلیل	موضوع تحلیل	موضوع تحلیل
<p>نقش گردشگری در توسعه روستایی</p> <p>- جلوگیری از تخریب پوشش گیاهی و آلودگی منابع آب، هوا و خاک از طریق فرهنگ سازی، تدوین قوانین ویژه گردشگری و آموزش‌های لازم به گردشگران؛</p> <p>- اتخاذ تدابیر و مقررات زمین روستایی مناسب و جلوگیری از بورس بازی زمین؛</p> <p>- تأکید بر بهره‌گیری از مشارکت نخبگان و ساکنان محلی در پیاده‌سازی قوانین زمین روستایی و مقررات زیست محیطی به منظور جلوگیری از بورس بازی زمین و ممانعت از تخریب پوشش گیاهی؛</p> <p>- تعیین ظرفیت و حد مطلوب تراکم جمعیت در مکان‌های هدف گردشگری مورد مطالعه در جهت کاهش فشار و تراکم بیش از حد به این مکانها.</p>	<p>موضوع تحلیل</p> <p>راه‌بردهای تنوع بخشی (ST)</p>	<p>نقش گردشگری در توسعه روستایی</p> <p>- تأکید و تبلیغ سازنده مبنی بر وجود جمعیت زیاد پیرامون و انگیزه‌ی بالای تفریح در آنان در جهت بهره‌برداری از جاذبه‌های توریستی منطقه؛</p> <p>- تأکید بر نبود مناطق رقیب گردشگری در پیرامون و انگیزه‌ی بالای بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در گردشگری؛</p> <p>- تأکید بر امکان ایجاد و افزایش عوامل محرک اقتصاد روستایی (صنایع کارگاهی و تبدیلی و صنایع بسته‌بندی گیاهان دارویی) از راه گردشگری؛</p> <p>- بهره‌گیری بهینه از حمایت مسئولان و سیاستگذاران کشوری از رویکرد توسعه روستایی از راه توسعه گردشگری با تأکید بر وجود امنیت لازم و کافی در منطقه؛</p> <p>- استفاده هدفمند و بهینه از وجود افراد حقیقی فعال و ثروتمند بومی خواستار سرمایه گذاری در گردشگری؛</p> <p>- ضرورت تجهیز اردوگاه‌های گردشگری تمندان و کوشه به خدمات کیفیت‌دار و استاندارد توأم با مشارکت محلی؛</p> <p>- اقدام نظام‌مند مسئولین با همکاری ساکنان محلی در شناساندن قابلیت‌های گردشگری منطقه با تبلیغات هدفمند؛</p> <p>- زمینه‌سازی برای ایجاد بازار مناسب برای تولیدات باغی، گیاهان دارویی فراوان و گسترش خدمات رفاهی و زیربنایی منطقه از راه توسعه گردشگری؛</p> <p>- تأکید بر بهره‌گیری از نیروی کار منطقه و تقویت حس تولید بومی در بخش کشاورزی و صنایع دستی (سوزن دوزی) از راه توسعه گردشگری؛</p> <p>- توجه و تأکید بر بازاریابی منسجم از طریق ایجاد تعاونی‌ها و احداث صنایع کوچک در راستای بهره‌گیری بهینه از تولیدات کشاورزی و گیاهان دارویی.</p>	<p>موضوع تحلیل</p> <p>راه‌بردهای نهایی (SO)</p>

موضوع تحلیل	نقش گردشگری در توسعه روستایی	موضوع تحلیل
<p>نقش گردشگری در توسعه روستایی</p> <p>- آموزش ساکنان محلی و گردشگران در راستای بهره‌گیری بهینه‌ی جاذبه‌های گردشگری منطقه با تأکید بر رعایت شاخص‌های توسعه پایدار روستایی؛</p> <p>- برنامه‌ریزی اصولی در جهت تعیین ظرفیت استفاده از محیط و منابع طبیعی و توان بازدهی این منابع در راستای ممانعت از بهره‌برداری بی‌رویه و جلوگیری از تخریب و آلودگی آن‌ها؛</p> <p>- اجرای سیاست قروق توأم با قوانین ویژه و مشارکت‌های وسیع مردمی در نواحی پوشیده از گیاهان دارویی و کمک به حفاظت بیشتر تنوع زیستی به منظور کسب درآمد و اشتغالزایی برای بومیان منطقه؛</p> <p>- برگزاری همایش‌ها و سمینارهای توسعه روستایی با تأکید بر نقش گردشگری روستایی در ناحیه مورد مطالعه توسط فرمانداری، نمایندگی گردشگری شهرستان و دعوت از کارآفرینان و سرمایه‌داران نواحی پیرامون به منظور شناسایی پتانسیل‌ها و محدودیت‌های گردشگری منطقه؛</p> <p>- بهره‌گیری از شبکه اطلاع رسانی صحیح، به موقع و متنوع با ارائه برنامه‌های آموزشی از طریق رسانه‌های گروهی به منظور افزایش آگاهی بومیان، حفظ جاذبه‌ها و جلوگیری از تخریب و آلودگی آن‌ها؛</p> <p>- برگزاری کلاس‌های آموزشی به منظور افزایش آگاهی ساکنان محلی از تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری؛</p>	<p>موضوع تحلیل</p> <p>راه‌بردهای تداومی (WT)</p>	<p>نقش گردشگری در توسعه روستایی</p> <p>- برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری نظام‌مند دولت در بخش گردشگری منطقه؛</p> <p>- ایجاد و ارتقای تأسیسات، تجهیزات و تسهیلات بهداشتی، اقامتی و رفاهی مناسب با توزیع مطلوب فضایی در منطقه؛</p> <p>- زمینه‌سازی جهت جلب حمایت مسئولین کشوری به منظور دستیابی به توسعه روستایی با رویکرد کسب درآمد و تنوع بخشی به اقتصاد روستایی از راه گردشگری؛</p> <p>- اقدام نظام‌مند دولت در ایجاد و گسترش زیرساخت‌های کالبدی و محیطی، امکانات اقامتی، خدمات بهداشتی و رفاهی در منطقه؛</p> <p>- گسترش تبلیغات در سطوح منطقه‌ای و ملی جهت شناساندن جاذبه‌های ناشناخته با همکاری نخبگان محلی؛</p> <p>- تأکید بر افزایش همگرایی و هماهنگی میان سازمان‌های دولتی مرتبط با بخش گردشگری در سطح شهرستان و استان در جهت رفع مقررات دست و پاگیر به منظور تسهیل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و افراد حقیقی؛</p> <p>- توجه به استفاده اصولی و هدفمند از اراضی کشاورزی و زمین‌های اقامتی در جهت برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری بهتر و بیشتر در بخش گردشگری منطقه از طریق آموزش افراد بومی و وضع قوانین ویژه؛</p> <p>- زمینه‌سازی برای ایجاد و گسترش امکانات رفاهی توریستی و تفریحی و ارتقای کیفیت راه‌های دسترسی به روستاهای مورد مطالعه؛</p> <p>راه‌بردهای بازننگری (WO)</p>

یافته‌های پژوهش حاصل از تکنیک تاپسیس حاکی از آن است که روستاهای تمندان، کوشه و سنگان رتبه اول تا سوم را و روستای چاهک رتبه آخر به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۵). ضریب پراکندگی برابر با ۰/۷۲۴

است که نشان از تفاوت بسیار زیاد روستاهای هدف از لحاظ برخورداری از قابلیت‌ها و خدمات مورد نیاز بخش گردشگری دارد.

جدول ۶: رتبه‌بندی روستاهای مورد مطالعه براساس تکنیک TOPSIS

رتبه	شاخص اولویت	فاصله از ایده آل منفی	فاصله از ایده آل مثبت	روستاها
۱	۰/۸۶۳	۰/۰۵۵۱۹	۰/۰۰۸۷۵	تمندان
۴	۰/۵۱۸	۰/۰۳۲۸۶	۰/۰۳۰۵۹	نرون
۲	۰/۷۲۵	۰/۰۴۸۲۸	۰/۰۱۸۳۳	کوشه
۵	۰/۲۵۲	۰/۰۱۶۰۹	۰/۰۴۷۶۷	ترشاب
۳	۰/۰۵۲۶	۰/۰۳۹۵۹	۰/۰۳۵۷۲	سنگان
۶	۰/۱۳۹	۰/۰۰۸۷۸	۰/۰۵۴۴۱	چاهک

روستاهای تمندان و کوشه به علت قرارگیری در مدخل وردی قله تفتان، برخورداری از طبیعت زیبا و اقلیم مساعدتر در طول سال، وضعیت بهتری در جذب گردشگر دارند. اما روستاهای چاهک و ترشاب به خاطر انزوای جغرافیایی بیشتر و جاذبه‌های طبیعی و برخورداری از امکانات رفاهی کم‌تر نسبت به سایر روستاهای هدف قابلیت ضعیف‌تری را در جذب گردشگری نشان می‌دهند.

نتیجه‌گیری

گردشگری روستایی راه‌بردی اساسی برای توسعه نواحی روستایی و هم‌چنین منبعی مکمل و متنوع ساز در اقتصاد روستایی به ویژه در مناطق محروم به شمار می‌آید. طبق تجربیات و مطالعات ملی و بین‌المللی این صنعت می‌تواند نقش اساسی در تولید فرصت‌های شغلی جدید، درآمد زایی، حفظ تنوع زیستی، سلامتی محیط زیست و فرهنگ محلی و نیز ثبات جمعیت داشته باشد. از این‌رو شناخت دقیق قابلیت‌ها و محدودیت‌های گردشگری در مکان‌های هدف می‌تواند در امور برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کمک سازنده‌ای بکند. پژوهش حاضر با این دید انجام شده و راه‌بردهایی به منظور بهره‌برداری صحیح و نظام‌مند از قابلیت‌های گردشگری در راستای توسعه گردشگری و در نتیجه ارتقای کیفیت زندگی ساکنان محلی ارائه داده است، که نتایج آن را می‌توان به شرح ذیل ارائه کرد:

* محدوده مورد مطالعه به دلیل برخورداری از جاذبه‌ها و فرصت‌های زیاد و مناسب جهت بهره‌برداری از صنعت گردشگری در راستای توسعه نواحی روستایی، دارای توان و استعداد بالایی است. این امر مستلزم آن است که برنامه‌ریزی‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها هدفمند و متناسب با شرایط و ظرفیت محیطی روستاها باشد.

* نیازمندی‌های منطقه جهت بهره‌برداری از صنعت گردشگری به علت بالا بودن ضعف‌ها و به منظور رفع تهدیدها و هم‌چنین استفاده بهینه و هدفمند از قوت‌ها و فرصت‌های تعیین شده، بسیار بالا است. این نیازمندی‌ها در وجه غالب شامل عناصر زیربنایی گردشگری (شبکه حمل و نقل، اسکان و اقامتگاه، تسهیلات و خدمات) است، که در بهره‌برداری از گردشگری نقش به‌سزایی دارد.

نتایج رتبه‌بندی روستاها حاکی از آن است که روستاهای تمندان، کوشه و سنگان رتبه اول تا سوم و روستای چاهک رتبه آخر را به خود اختصاص داده‌اند. روستاهای تمندان و کوشه به علت قرارگیری در مدخل ورودی قله تفتان، برخورداری از طبیعت زیبا و آب و هوای مساعدتر در طول سال، وضعیت بهتری در جذب گردشگر دارند. اما روستاهای چاهک و ترشاب به خاطر انزوای جغرافیای بیشتر و جاذبه‌های طبیعی و برخورداری از امکانات رفاهی کمتر نسبت به سایر روستاها، قابلیت ضعیف‌تری را در جذب گردشگر نشان می‌دهند. از این‌رو لازم است تمرکز روی روستاهای قابل‌تر به ویژه تمندان و سپس کوشه و سنگان باشد و در الویت برنامه‌های توسعه گردشگری قرار گیرند.

در مجموع می‌توان گفت از آنجایی که روستاهای مورد مطالعه با مشکلاتی هم‌چون فقدان مهارت‌های مدیریتی در گردشگری، مسائل شبکه حمل و نقل، ضعف زیرساخت‌ها، وجود دلالتان و واسطه‌ها در عرضه تولیدات کشاورزی، دامی و صنایع دستی، ضعف تبلیغات و بازاریابی و غیره رو به رو هستند، در مرحله اول با توجه به نتایج پژوهش‌های مدهوشی و ناصرپور (۱۳۸۲) و ویلیامز (۲۰۰۶) که تعدد مراکز تصمیم‌گیری، ضعف بازاریابی، ضعف امکانات زیربنایی و خدمات گردشگری و نبود فرهنگ پذیرش گردشگر را از جمله موانع صنعت گردشگری و وضعیت اماکن تاریخی و آثار باستانی، تسهیلات اقامتی و ایجاد دفاتر بازاریابی و اطلاع‌رسانی از عوامل مؤثر در توسعه صنعت گردشگری، برشمرده‌اند، لازم است دولت با همکاری نخبگان و مدیران محلی و بسیج روستاییان از این طریق با تأمین زیرساخت‌ها و خدمات دل‌پذیر برای گردشگران، به وسیله رسانه‌های جمعی و مطبوعات (اعم از ملی و محلی) زمینه‌ی تبلیغات و بازاریابی در راستای توسعه گردشگری منطقه را فراهم نماید. از این‌رو با توجه به نتیجه پژوهش موسایی (۱۳۸۳) که عامل اصلی در عدم جذب گردشگر را متغیر احساس ناامنی ذکر کرده است، از این مسیر می‌توان شایعات موجود در اذهان گردشگران در مورد ناامن بودن منطقه را رفع نموده تا گردشگران از سایر مناطق کشور به منطقه سرازیر شوند. زیرا تبلیغات مناسب، انگیزه و اطلاعات گردشگران و ساکنان شهری را جهت بازدید از جذابیت‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی منطقه افزایش می‌دهد. در این زمینه بهره‌گیری از تلویزیون و رادیوی ملی، شبکه تلویزیونی استان (شبکه هامون) و رادیوی محلی استان (زاهدان) بسیار مثر ثمر خواهد بود. چون گردشگران بیشتر مایل هستند به مناطقی سفر کنند که اطلاعات دقیق‌تری در مورد وضع امنیتی آن داشته و از لحاظ شبکه دسترسی و امکانات رفاهی کامل‌تر باشند. با انجام این اقدام‌ها گردشگران زیادی وارد منطقه خواهند شد. از این‌رو با توجه نتایج تحقیق مهدوی و همکاران (۱۳۸۷) که اثرات مثبت گردشگری در زمینه‌های اجتماعی را زیاد دانسته و به دلایلی از جمله افزایش تعلق خاطر روستاییان به روستای خود، آشنایی و افزایش تعامل روستاییان با گردشگران و انتقال اندیشه‌ها به نواحی روستایی و بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی، در کاهش مهاجرت مؤثر بوده است، می‌توان با استفاده از حضور گردشگران در مسیر توسعه روستایی (تولید اشتغال و کسب درآمد) گام برداشت. در این راستا لازم است با تأسیس کارگاه‌های کوچک بسته‌بندی تولیدات محلی (کشاورزی، دامی و صنایع دستی) و دایر نمودن نمایشگاه‌ها یا بازار محلی در مکانی خاص از طریق افراد ماهر و آموزش دیده محلی اقدام نمود. اما با توجه به این که براساس نتایج تحقیق حاجیلویی و همکاران (۱۳۸۷) برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری یک فعالیت فرابخشی به حساب می‌آید و به رویکردی جامع نگر و به هماهنگی بخش‌های مختلف مرتبط نیاز دارد، حمایت دولت و برنامه‌ریزی واقعی در این زمینه همراه با تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این صنعت و هم‌چنین افزایش توجه ادارات دولتی به

- روستاها با افزایش امکانات عمومی از راهبردهای اساسی و اجتناب ناپذیر است. در این مسیر تأسیس تعاونی-های گردشگری به منظور تأمین اشتغال بومیان، جلوگیری از انباشت ثروت در دست عده‌ای خاص، ممانعت از کارفرمایی مطلق دولت در امر گردشگری ضرورت ویژه دارد.
- بنابراین با توجه به موارد فوق می‌توان گفت که اگر قرار باشد صنعت گردشگری در توسعه نواحی روستایی منطقه نفتان شهرستان خاش و ارتقای کیفیت زندگی ساکنان محلی به عنوان راه‌کاری سازنده و مکمل دیگر بخش‌های اقتصادی نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کند، توجه به راه‌کارهای اجرایی زیر ضروری است:
- ۱- مشارکت دادن مردم و مدیران محلی (شوراها و دهیاران) در امر تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های گردشگری؛
  - ۲- استفاده از مدیران دارای تحصیلات دانشگاهی و آگاه به مسائل گردشگری در رأس امور تصمیم‌گیری و اجرایی (در سطح استان و شهرستان)؛
  - ۳- ایجاد تبلیغات گسترده و هدفمند از طریق رسانه‌ها (تلویزیون و رادیوهای ملی، شبکه تلویزیونی هامون، رادیو زاهدان و...) و تهیه و توزیع بوروشورهای تبلیغاتی در داخل استان و استان‌های همسایه برای آشنایی بیشتر گردشگران از امکانات و جاذبه‌های گردشگری منطقه؛
  - ۴- رفع شایعات نادرست و ذهنیت‌های منفی در برخی از مناطق استان و کشور در رابطه با ناامن بودن منطقه از طریق تبلیغات مناسب به کمک رسانه‌ها، مطبوعات و فضای مجازی (اینترنت)؛ لازم است این اقدام از طرف مسؤولین شهرستان و استان آغاز شود و از طرف مسؤولین کشوری مورد حمایت قرار گیرد؛
  - ۵- اقدام اساسی دولت و بخش خصوصی در ایجاد و گسترش امکانات و خدمات رفاهی (مراکز درمانی و بهداشتی، خدمات ارتباطی، مراکز امداد و نجات بین راهی، سرویس جابجایی گردشگران با تخفیف ویژه و...)، اقامتی (کمپ استراحتی و اردوگاه و...) و تسهیل راه‌های دسترسی روستاها؛
  - ۶- توسعه و بهبود امکانات تفریحی و ساخت پروژه‌های ورزشی برای جذب گردشگر ورزشی؛
  - ۷- تدوین طرح مطالعاتی ظرفیت‌شناسی و ظرفیت‌سنجی منابع طبیعی روستاهای مورد مطالعه و تعیین توان جمعیت‌پذیری آن‌ها؛
  - ۸- حفاظت و بازسازی جاذبه‌های گردشگری (طبیعی، فرهنگی و تاریخی) در سطح منطقه در راستای دستیابی توسعه پایدار روستایی؛
  - ۹- تأسیس تعاونی‌های گردشگری در روستاهای تمندان و سنگان به منظور توسعه گردشگری و اشتغال-زایی برای ساکنان بومی و همچنین جهت بازاریابی برای تولیدات روستاییان؛
  - ۱۰- ایجاد بازارهای روزانه و هفتگی برای سایر تولیدات روستایی (تولیدات کشاورزی، گیاهان دارویی، صنایع دستی و...) در فصول ورود گردشگران در محدوده‌ی مورد مطالعه به منظور کسب درآمد؛
  - ۱۱- ارائه تسهیلات بانکی ویژه به ساکنان محلی جهت ارائه بهتر خدمات رفاهی و اقامتی به گردشگران.

فهرست منابع

- ۱- اسداله پور، امین و همکاران (۱۳۸۸)، رده‌بندی سنی بازی‌های رایانه‌ای از دیدگاه روانشناختی: مطالعه‌ای به روش دلفی، مجله‌ی تازه‌های علوم اجتماعی، شماره‌ی ۲، تهران، صص ۱۸-۸.
- ۲- ازکیا، مصطفی و علی ایمانی (۱۳۸۷)، توسعه‌ی پایدار روستایی، تهران: انتشارات اطلاعات.
- ۳- بیورانی، حسین و علی غفران (۱۳۸۸)، تبیین و به کارگیری مدل تصمیم‌گیری چند معیاره TOPSIS برای رتبه‌بندی مناطق مختلف شهری از منظر جرم و بهزکاری، فصل‌نامه‌ی علمی ترویجی کارگاه، دور دوم، سال دوم، شماره‌ی ۸، تهران.
- ۴- توکلی، مرتضی و همکاران (۱۳۸۹)، تأثیر مناطق نمونه گردشگری در محرومیت زدایی از دیدگاه اجتماعات محلی (مطالعه موردی: منطقه اورامان تخت کردستان)، مجله‌ی مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال دوم، شماره‌ی ششم، فصل پاییز، اصفهان، صص ۹۴-۷۳.
- ۵- تقدیسی زنجانی، سیمین و فاطمه عنبرانی (۱۳۸۶)، توریسم روستایی الگویی در برنامه ریزی روستایی، مجله‌ی جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره‌ی ۸، مشهد، صص ۱۹۲-۱۷۲.
- ۶- جمعه پور، محمود (۱۳۷۸)، فرآیند توسعه پایدار و نقش مشارکت در مدیریت و بهره‌برداری از منابع طبیعی، مجموعه مقالات همایش منابع طبیعی، مشارکت و توسعه، تهران: سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور.
- ۷- حاجیلوئی، مسعود و مجتبی قدیری معصوم (۱۳۸۷)، نقش و تاثیر خانه‌های دوم بر ساختار اقتصادی، اجتماعی ناحیه کلاردشت، تهران: پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره‌ی ۶۵، صص ۳۱-۱۹.
- ۸- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷)، توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۹- زیاری، کرامت الله و همکاران (۱۳۸۹)، بررسی و رتبه‌بندی درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خراسان رضوی، با استفاده از تکنیک تاپسیس، فصل‌نامه‌ی پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره‌ی ۷۲، تهران، صص ۳۰-۱۷.
- ۱۰- طالب، مهدی و همکاران (۱۳۸۹)، برنامه‌ریزی تعاملی گردشگری روستایی با رهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی: روستای وکیل‌آباد، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره‌ی ۷۱، تهران، صص ۳۴-۱۹.
- ۱۱- کدیور، علی اصغر و مهدی سقایی (۱۳۸۶)، ساماندهی گردشگری در تفرجگاه‌های پیرامون شهری مطالعه موردی دره اخلمد، فصل‌نامه‌ی تحقیقات جغرافیایی، شماره‌ی ۸۳، اصفهان، صص ۱۳۴-۱۱۱.
- ۱۲- کرمی دهکردی، مهدی و همکاران (۱۳۹۱)، تحلیل عوامل موثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه روستاییان استان چهارمحال و بختیاری، مجله‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۳، پیاپی ۴۵، شماره‌ی ۱، بهار، اصفهان، صص ۱۱۲-۹۹.
- ۱۳- مافی عزت الله و مهدی سقایی (۱۳۸۷)، تحلیلی بر گردشگری روستایی پیرامون کلانشهرها مطالعه موردی: کلانشهر مشهد، مجله‌ی جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره‌ی ۱۰، مشهد، صص ۴۰-۲۱.
- ۱۴- مدهوشی، مهرداد و نادر ناصرپور (۱۳۸۲)، ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری استان لرستان، فصل‌نامه‌ی پژوهش‌نامه بازرگانی، شماره‌ی ۲۸، تهران، صص ۵۸-۲۵.

- ۱۵- مشایخی، علینقی و همکاران (۱۳۸۴)، بررسی عوامل کلیدی مؤثر بر کاربرد فناوری اطلاعات در سازمان‌های دولتی ایران: کاربرد روش دلفی، فصل‌نامه‌ی مدرس علوم انسانی، شماره‌ی ۳ (پیاپی ۴۲) ویژه‌نامه مدیریت، فصل پاییز، تهران، صص ۲۳۱-۱۹۱.
- ۱۶- مطیعی لنگرودی، سیدحسن و ماهره نصرتی (۱۳۹۰)، امکان سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی از دیدگاه گردشگران (بخش کرگانرود شهرستان تالش)، مجله‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۲، شماره‌ی پیاپی ۴۱، شماره‌ی ۱، اصفهان، صص ۸۴-۶۹.
- ۱۷- مظهری، محمد و فاطمه رحمانی (۱۳۸۸)، تعیین مزیت‌های رقابتی بخش کشاورزی در استان خراسان شمالی، مجله‌ی اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی)، جلد ۲۳، شماره‌ی ۱، نیمسال اول ۱۳۸۸، مشهد، صص ۲۷-۲۱.
- ۱۸- ملک‌حسینی، عباس و صباح ملک‌حسینی (۱۳۸۸)، تحلیلی از وضعیت گردشگری روستایی (مورد: روستای هزاوه اراک)، فصلنامه جغرافیایی چشم‌انداز زاگرس، سال اول، شماره‌ی ۱، بروجرود، صص ۱۲۰-۱۱۱.
- ۱۹- موسایی، میثم (۱۳۸۳)، تخمین تابع تقاضای توریسم در ایران، فصل‌نامه‌ی پژوهش‌نامه بازرگانی، شماره‌ی ۳۲، تهران، صص ۲۴۴-۲۲۵.
- ۲۰- مؤمنی، منصور (۱۳۷۸)، مباحث نوین در تحقیق در عملیات، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۱- مهدوی، داوود (۱۳۸۱)، نقش توریسم در توسعه‌ی نواحی روستایی پیرامون شهرها و ارائه‌ی مدل استراتژیک (مطالعه‌ی موردی دهستان لواسان کوچک)، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد جغرافیا، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۲۲- مهدوی، مسعود و همکاران (۱۳۸۷)، اثرات گردشگری بر توسعه‌ی روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره‌ی کن و سولقان، فصل‌نامه‌ی روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره‌ی ۲، تهران.
- ۲۳- میرکتولی، جعفر و راضیه مصدق (۱۳۸۹)، بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی در دهستان استرآباد جنوبی شهرستان گرگان، مجله‌ی مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال دوم، شماره‌ی ۷، اصفهان، صص ۱۵۴-۱۳۷.
- ۲۴- نسترن، مهین و همکاران (۱۳۸۹)، کاربرد تکنیک تاپسیس در تحلیل اولویت‌بندی توسعه‌ی پایدار مناطق شهری (مطالعه‌ی موردی: مناطق شهری اصفهان)، مجله‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۱، شماره‌ی ۳۸، اصفهان، صص ۱۰۰-۸۳.
- ۲۵- نوری، سیدهدایت‌الله و نیلی پور طباطبایی، شهره (۱۳۸۶)، اولویت‌بندی توسعه‌ی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی با استفاده از روش دلفی شهرستان فلاورجان استان اصفهان، فصل‌نامه‌ی پژوهش‌های جغرافیایی، شماره‌ی ۶۱، فصل پاییز، تهران، صص ۱۷۷-۱۶۱.

26- Arntzen, J., Setlhogile, T., & Barnes, J. (2007), *Rural livelihoods, poverty reduction, and food security in Southern Africa: Is CBNRM the answer?* Washington, DC: International Resources Group.

27- B.Lewis, James, (1996), *A Case Study of The Process of Tourism Development in Rural Communities in The State of Indiana*, Submitted to The Faculty of The University Graduate School Impartial Fulfillment of The Requirements for The Degree of Doctoral of Philosophy In The School of Health, Physical Education, and Recreation, Indiana University; Indiana University; <http://proquest.umi.com>.

- 28- Butler, R., R. Hall & M. Jenkins, (1998), *Tourism and Recreation in Rural Areas*, UK: Wiley.
- 29- Holland J. Burian M. and Dixey L., (2003), *Tourism in Poor Rural Areas, Diversifying the Product and Expanding the Benefits in Rural*, Paper No. 12.
- 30- Kerstin, C, (2001), "**Delphi method**", Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research, Germany.
- 31- Leiper, Neil (1999), "**A conceptual analysis of tourism-supported employment which reduces the incidence of exaggerated, misleading statistics about jobs**". *Tourism Management*. Vol. 20, No. 5.
- 32- Oppermann, Martin (1996), "**Rural tourism in Southern Germany**". *Annals of Tourism Research*, Vol. 13, No. 1.
- 33- Sillignakis, K.S., (2002), *Rural Tourism: An opportunity for sustainable development of rural areas* (www.sillignakis.com).
- 34- Soteriades, Morios (2002), "**Tourism and environment in rural areas**". Available on: www.fund.acbe/prelude.
- 35- Szabo, Bernadett, (2005), *Rural Tourism as Alternative Income souece for Rural Areas along the Hortobágy*, *Der ländliche Tourismus als alternative Einkommensmöglichkeit auf dem Lande bei Hortobágy*.
- 36- Sharply J. and Richard, (1997), *Rural Tourism: An introduction*, PN.4.
- 37- Start, D., (2001), *Livelihood Insecurity and Social Protection: A Reemerging Issue in Rural Development*, *Development policy Review*, London: Blackwell publishing.
- 38- Williams, Alistair, (2006), *Tourism Hospitality Marketing: Fantasy, Feeling and Fun*, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18 (6), 482-491.